

Azerbejdżan po 2014 roku – częściowa dywersyfikacja gospodarki

W 2014 roku świat został zaskoczony gwałtownym spadkiem cen ropy naftowej. W przeciągu 6 miesięcy nastąpił spadek cen o 50%, z 112 do niecałych 60 dolarów¹⁴⁵. Utrzymywanie się niskich cen w kolejnym roku spowodowało poważne problemy w krajach, których gospodarka opiera się na wydobywaniu i przetwórstwie surowców energetycznych. Takim krajem jest między innymi Azerbejdżan. Rok 2014 jest rokiem znaczącym dla tego kraju, ponieważ nakłonił do zmian strukturalnych w gospodarce.

Azerbejdżan posiada duże złoża ropy naftowej i gazu ziemnego, których wydobywanie przyczyniło się do szybkiego rozwoju kraju. Szacuje się, że zasoby ropy naftowej wynoszą około 1,6 – 1,9 mld ton, a gazu ziemnego 1,37 bln m³. Ponadto dodatkowe złoża znajdują się w dnie Morza Kaspijskiego, dzięki czemu Azerbejdżan może pochwalić się jednym z największych zasobów na świecie. Szacunkowa ilość znanych złóż zarówno ropy naftowej jak i gazu ziemnego ma tendencję wzrostową. Według Ministerstwa Ekonomii i Rozwoju Republiki Azerbejdżanu w latach dziewięćdziesiątych XX wieku złoża ropy naftowej wynosiły: 511 mln ton, a gazu ziemnego 160 mld m³. W 2010 roku znane złoża były znacznie większe i wynosiły: 1,2 mld ton ropy naftowej i 3 bln m³ gazu ziemnego¹⁴⁶. Oprócz tych złóż, na terytorium Azerbejdżanu znajdują się: metale kolorowe, rudy żelaza, sól kamienna. W 1994 roku prezydent Hejdar Alijew podpisał „kontrakt stulecia” z zagranicznymi firmami, w którym uregulowano sprawę wydobywania i sprzedaży ropy naftowej¹⁴⁷. 80% zysków ze sprzedaży ropy naftowej otrzymywał Azerbejdżan. Nadwyżki z zysków były wpłacane na Państwowy Fundusz Dobrobytu Azerbejdżanu (inna spotykana nazwa to Państwowy Fundusz Naftowy Republiki Azerbejdżanu). Dzięki sprawnym polityce prezydenta Hejdara Alijewa nastąpił dynamiczny rozwój kraju – na początku XXI wieku tempo wzrostu PKB wynosiło ponad 10% rocznie i ciągle rosło osiągając rekordowy wynik w 2006 roku – około 35%. Wynik ten jest wyjątkowy na skalę światową. Warto wspomnieć, że nawet nie uwzględniając eksportu surowców naturalnych wzrost gospodarczy wynosiłby ponad 10%, co jest wciąż bardzo dobrym wynikiem¹⁴⁸. Dzięki temu nawet światowy kryzys z 2008 roku udało się przetrwać bez większych problemów. Azerbejdżan od początku lat dziewięćdziesiątych przeprowadzał reformy strukturalne, które były wzorowane na innych państwach, ale jednocześnie brano pod uwagę lokalne uwarunkowania i specyfikę, dzięki czemu Azerbejdżan był liderem rozwoju wśród krajów Wspólnoty Niepodległych Państw. Od 2003 do 2010 roku rosło wydobywanie ropy naftowej – w 2003 roku wydobyto około 15 mln ton, w 2007 roku wydobyto już 42 mln ton, a w 2010 kolejne 8 mln ton więcej. Po 2010 roku ilość wydobytej ropy spadła do około 43- 45 mln ton. Takie ilości znacznie przekraczały krajowe zapotrzebowanie, dzięki czemu kraj mógł sprzedawać surowiec i uzyskiwać olbrzymie przychody. Jednocześnie wzrastało znaczenie

¹⁴⁵ Za: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ropa-czarnym-labeledziem-roku-2014-7228026.html> (23.09.2019).

¹⁴⁶ International Ecoenergy Academy, *Azerbaijan national case study for promoting energy efficiency investment. An analysis of the Policy Reform Impact on Sustainable Energy Use in Buildings*, Baku, 2013, s. 4.

¹⁴⁷ Zasztowt K., *Aspekt energetyczny polityki zagranicznej Azerbejdżanu wobec państw regionu Kaukazu Południowego i Morza Kaspijskiego*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2008, Tom I-II, s. 266.

¹⁴⁸ Za: <https://www.pb.pl/rekordowy-wzrost-pkb-azerbejdżanu-376298> (25.09.2019).

dochodów ze sprzedaży tego surowca. W 2013 roku zyski generowały 50% PKB i stanowiły 70% wpływów budżetowych¹⁴⁹.

Również wydobycie gazu ziemnego rosło w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku. Mimo wzrostu wydobycia, do 2005 roku ilość wydobywanego gazu ziemnego nie zaspokajała krajowych potrzeb. Następnie nastąpił intensywny wzrost wydobycia gazu ziemnego przekraczając krajowe zapotrzebowanie, co umożliwiło eksport surowca. Wydobycie gazu ziemnego na przestrzeni lat kształtowało się następująco: 2003 – 5,5 mld m³ (zapotrzebowanie krajowe wynosiło około 11 mld m³ rocznie), 2005 – 6,5 mld m³, 2008 – 23 mld m³, 2012 – 27 mld m³. Inną ważną gałęzią gospodarki jest branża budowlana. Widać to szczególnie po stolicy Azerbejdżanu, Baku, które może wydawać się wielkim placem budowy. W mieście powstają zarówno wieżowce-biurowce, jak i obiekty mieszkalne (bloki i kamienice). Budowy są zakrojone na szeroką skalę, na przykład w Baku od podstaw powstaje całkowicie nowa dzielnica „Ağ Şəhər” (White City), która powstaje na miejscu starej części miasta nazywanego “Black City”. Sektor budowlany stanowi około 10% PKB.

Tak jak już wspomniano wcześniej, w 2014 roku ceny ropy naftowej na rynkach światowych znacznie spadły. Dodatkowo w następnym roku takie ceny utrzymywały się, co spowodowało poważne problemy w Azerbejdżanie. Wzrost PKB spadł do poziomu kilku % i utrzymuje się od kilku lat w niezmiennej formie. W roku 2016 wzrost PKB był nawet ujemny i wynosił -3%¹⁵⁰. W 2015 roku miały miejsce dwie dewaluacje manata oraz uwolnienie jego kursu, wskutek czego wartość waluty spadła o ponad 50% z ponad 4 zł do około 2,20 zł. Mieszkańcy rozpoczęli gwałtowną wymianę gotówki na dolary, a rząd w tym samym czasie anulował licencje kantorów, które licznie występowały w Azerbejdżanie. Wymiana gotówki mogła mieć miejsce wyłącznie w bankach i na lotnisku. Nastąpił wzrost inflacji do poziomu ponad 10% rocznie, co skutkowało wzrostem cen wszystkich artykułów i ograniczeniem importu. W związku z dewaluacją waluty i wysokim poziomem importu towarów (na przykład 70% żywności jest importowana, a import leków i ubrań osiąga nawet ponad 90%) musiał nastąpić gwałtowny wzrost cen. Dewaluacja waluty spowodowała gwałtowne spowolnienie gospodarki, wiele inwestycji ustało z dnia na dzień. Pojawiły się problemy z dziurą budżetową, spadku produkcji rolnej i przemysłowej. W tym samym czasie nastąpił wzrost liczby niespłaconych kredytów. Mimo ciężkiej sytuacji gospodarczej rządowi azerbejdżańskiemu udało się opanować sytuację i po 2016 nastąpił powolny wzrost PKB. Zasadą stopniowego wyjścia z kryzysu był między innymi państwowy fundusz, na którym znajdowały się nadwyżki pieniężne, które pomogły opanować tragiczną sytuację.

Niebezpieczna sytuacja, która miała miejsce w 2014 roku i latach następnych skłonił kraj do zastanowienia się nad własną sytuacją gospodarczą i podjęcia pewnych kroków. Przede wszystkim postanowiono na częściową dywersyfikację gospodarki z wciąż dominującą gałęzią surowców energetycznych, ale udział tej gałęzi w strukturze gospodarki miał ulec obniżeniu. Azerbejdżan zwrócił uwagę na swój potencjał turystyczny (każdego roku liczba turystów odwiedzających ten kraj ciągle wzrasta i w 2017 roku wynosiła dwa i pół miliona osób) i postanowił rozwijać turystykę. W 2017 roku wprowadzono nowy, znacznie łatwiejszy system wizowy. Obecnie wiza jest znacznie tańsza (zamiast 60 euro kosztuje 20 dolarów), jej wyrobienie jest krótsze (trwa do 3 dni) i można zrobić to online (do otrzymania wizeny nie jest nawet wymagane zdjęcie osoby ubiegającej się o wizę, wystarczy skan strony paszportowej z danymi osoby). Dzięki temu w samym Baku pojawiło się wiele nowych hoteli i hosteli, co daje nadzieję na zwiększanie się dochodów zwykłych obywateli.

W 2016 roku prezydent Ilhan Alijew ogłosił plan reform zakładających dywersyfikację gospodarki. Plan zakładał reformę gospodarki, a środki na te reformy miały się wziąć ze

¹⁴⁹ Pisz M., *Uwarunkowania i przejawy rozwoju ekonomicznego Azerbejdżanu w ostatnich dziesięciu latach*, [w:] *Materiały II konferencji Naukowej*, Warszawa, 2013.

¹⁵⁰ Za: <https://pl.tradingeconomics.com/azerbaijan/gdp-growth-annual> (26.09.2019).

sprzedaży surowców energetycznych (ropy naftowej i gazu ziemnego). Prezydent podkreślił osiem najważniejszych obszarów, które miały poprawić gospodarkę, Są to: „przemysł naftowo-gazowy, włącznie z przetwórstwem i działem chemicznym, rolnictwo, produkcja towarowa na potrzeby rynku wewnętrznego, a także przemysł maszynowy. W sferze nieprodukcyjnej, na pierwszy plan wychodzą dwa sektory wyspecjalizowanych usług, a mianowicie turystyka oraz logistyka i transport”¹⁵¹. Postawiono również na rozwój telekomunikacji i finansów. Dodatkowym celem jest przyciągnięcie zagranicznych inwestorów. Jednocześnie Azerbejdżan prowadzi negocjacje akcesyjne ze Światową Organizacją Handlu.

W celu utrzymania rozwoju gospodarczego na stałym poziomie Azerbejdżan musi przestawić się na gospodarkę innowacyjną, która będzie mogła konkurować z gospodarkami światowymi. Takie działania sprawiły, że Azerbejdżan zainteresował się rozwojem energii odnawialnej – na terenie państwa znajduje się kilka pilotażowych „elektrowni”, które wytwarzają prąd przy pomocy energii słonecznej i wiatrowej. Dodatkowo w Baku w 2012 roku powstała elektrownia, która uzyskuje energię poprzez spalanie odpadów komunalnych (między innymi dzięki temu udało się zapanować nad ilością śmieci w Baku, które liczy około 2 milionów mieszkańców, ale nieoficjalnie może tam mieszkać ponad 1/3 mieszkańców Azerbejdżanu)¹⁵².

Azerbejdżan podjął czynności zmierzające do utworzenia społeczeństwa informacyjnego wraz z wprowadzaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Jest to właściwy kierunek rozwoju, ponieważ według danych przedstawionych przez Boston Consulting Group przedsięwzięcia związane z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi przynoszą korzyści ekonomiczne państwu – jeżeli nastąpi zwiększenie dostępności Internetu o 10% to nastąpi wzrost PKB od 1 do 2%¹⁵³. Sektor informacyjno-komunikacyjny jest drugą najlepiej rozwijającą się gałęzią gospodarki w Azerbejdżanie, po sektorze związanym z surowcami energetycznymi. Wartość tej gałęzi wytwarza około 3,5% PKB i ciągle wzrasta. Jeżeli tempo wzrostu zostanie utrzymane to Azerbejdżan ma szansę stać się eksporterem technologii informacyjno-komunikacyjnych. Sektor informacyjno-technologiczny posiada wysoki potencjał i sprzyja rozwojowi innych gałęzi gospodarki.

Spółeczeństwo azerbejdżańskie można nazwać społeczeństwem konsumpcyjnym, czyli takim, w którym ludzie skupiają się na zaspokajaniu własnych potrzeb poprzez nabywanie dóbr konsumpcyjnych. Takie społeczeństwo potrzebuje rozwiniętych usług komunikacyjnych i informacyjnych, żeby mogli realizować własne potrzeby, na przykład potrzeby płatnościowe.

Również w tym sektorze Azerbejdżan wzoruje się na innych, bardziej doświadczonych państwach, ale uwzględnia własną, rodzimą specyfikę, dzięki czemu nowe usługi są bardziej dopasowane do rynku, a nowoczesne usługi akceptowane przez ludność. Takie działania przynoszą korzyści dla gospodarki państwa – w ciągu 8 lat (od 2005 do 2013 roku) zyski z tego sektora wzrosły ponad trzykrotnie. Aby sektor mógł nadal rozwijać się, potrzebne są odpowiednie regulacje prawne, które zapewniłyby odpowiedni rozwój, ale również ochronę, dlatego rząd uchwalił odpowiednie ustawy oraz wprowadza w życie kolejne strategie. Jedną ze strategii jest uchwalona w 2013 roku „Narodowa strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Republice Azerbejdżanu na lata 2014-2020”, w której położono nacisk na rozwój kraju poprzez przede wszystkim rozwój gospodarki pozaenergetycznej, czyli rozwój poprzez dywersyfikację gospodarki. Mają być również rozwijane nowoczesne technologie, w tym technologie informacyjno-komunikacyjne. To wszystko ma przyczynić się do rozwoju

¹⁵¹ Za: <https://gf24.pl/wydarzenia/swiat/item/311-wyzwania-azerbejdżanu> (26.09.2019).

¹⁵²Dubrawski J. M., *Azerbejdżan - kraj, który powinien stwarzać więcej możliwości dla swojego rozwoju*, 2017, tom 10.

¹⁵³Agazade R., *Kształtowanie społeczeństwa informacyjnego w Azerbejdżanie*, [w:] *Materiały III Konferencji Naukowej Azerbejdżan-Polska*, Warszawa 2014, s. 260.

nowoczesnego społeczeństwa. W tym celu mają powstać nowe przedsiębiorstwa oraz ma nastąpić modyfikacja obecnych, a także mają zostać utworzone parki przemysłowe, w których będą wykorzystywane nowoczesne technologie, a wytwarzane produkty będą konkurencyjne na rynkach światowych¹⁵⁴. Technologie informacyjno-komunikacyjne mają być również wykorzystywane w gałęziach gospodarki surowców energetycznych. W dobie postępującej cyfryzacji i robotyzacji ta część gospodarki stanie się nowocześniejsza i wydajniejsza, a to zapewni sprawniejsze funkcjonowanie.

Na przestrzeni lat 2003-2013 roku sektor technologii informacyjno-komunikacyjnych rozwijał się dynamicznie i jego udział wzrastał systematycznie w strukturze PKB osiągając 1,7% PKB. Biorąc pod uwagę tylko PKB petrochemiczne, udział był jeszcze większy i wynosił około 3,5% PKB. Również poziom inwestycji zwiększył się do 2,5 mld dolarów (2,2% łącznych inwestycji w Azerbejdżanie) z czego jedynie 28% inwestycji było podjętych przez państwo, a to oznacza wysoki poziom inwestycji prywatnych, w których dużą rolę odegrali inwestorzy zagraniczni.

Prężnie rozwijającym się sektorem są usługi telekomunikacyjne. Państwo stara się sprostać potrzebom społeczeństwa, które z zapałem podchodzi do nowoczesnych technologii związanych z telefonią komórkową oraz Internetem. W Azerbejdżanie popularnością cieszą się różnego rodzaju aplikacje na smartfony służące do kontaktowania się, pozyskiwania i dzielenia się informacjami. Na rynku zachodzą dynamiczne zmiany, wprowadzane są nowe systemy oraz nowe usługi (takie jak oferowanie kilku usług w jednym pakiecie), którymi przedsiębiorstwa chcą przyciągnąć do siebie klientów. W Azerbejdżanie nastąpił rozwój Internetu, stał się powszechnie dostępny, a cena stała się niewygórowana. Jakość także uległa polepszeniu. Władze postawiły na dalszy rozwój Internetu, szczególnie na terenie, które dotychczas nie miały dostępu do szybkich łącz. Powszechna dostępność Internetu ma służyć do wprowadzania nowoczesnych usług elektronicznych na poziomie krajów rozwiniętych. W celu zrealizowania planów, rząd podjął decyzje o rozwoju Internetu szerokopasmowego o dużej prędkości oraz postanowił stworzyć sieć światłowodów w wielu regionach kraju. Internet, dostępny również w telefonach komórkowych i smartfonach, doprowadził do cyfryzacji społeczeństwa, popularne stały się komunikatory internetowe oraz sieci społecznościowe, takie jak „WhatsApp”, które spowodowały spadek ilości tradycyjnych telefonii. Rząd Azerbejdżanu posiada największy wskaźnik gęstości użytkowników Internetu spośród wszystkich państw Wspólnoty Niepodległych Państw. Gęstość użytkowników wynosiła 70% w 2013 roku, a w 2017 roku była o 8% większa. W rankingu państw pod względem gęstości użytkowników Azerbejdżan zajmuje 56 pozycje, a jego wskaźnik jest jednym z wyższych na świecie i przewyższa takie kraje jak: Rosja (76%), Słowenia (72%), a nawet Polska (72%). Powszechna dostępność Internetu i usług z tym związanych pociągnęła za sobą spadek cen. Przeciętna cena Internetu stanowi około 20% przeciętnego wynagrodzenia w państwach rozwijających się. W Azerbejdżanie cena Internetu to jedynie około 3-6% przeciętnego wynagrodzenia – dla przykładu posłużę się danymi z lutego 2019 roku. Jedną z najpopularniejszych sieci komórkowych oferuje nielimitowany pakiet Internetu w cenie 30 manatów (68 zł), co przy przeciętnym wynagrodzeniu wynoszącym 540 manatów (1220 zł) stanowi 5,5% wynagrodzenia¹⁵⁵. Rozwój i rozpowszechnienie Internetu umożliwiły rządowi azerbejdżańskiemu wprowadzanie nowych usług. W celu poprawy jakości życia obywateli Azerbejdżan założył całkowicie nowy system „ASAN service” (w języku azerbejdżańskim „ASAN xidmət”)¹⁵⁶. Nowy serwis ma na celu ułatwienie załatwiania usług obywatelskich w

¹⁵⁴Azerbaijan ICT Environment, Innovation Policies & international Ccooperation EECA CLUSTER, s. 13 za: https://eeca-ict.eu/images/uploads/pdf/EECA_counires_reports_NEW/ICT-Env_Inno-policies_and_Inter-coop_report_AZERBAIJAN.pdf (23.09.2019).

¹⁵⁵ Za: <https://pl.tradingeconomics.com/azerbaijan/wages> (17.09.2019).

¹⁵⁶Akronim „ASAN” oznacza „Azerbaijan Service and Assessment Network”. W języku azerbejdżańskim słowo

jednym miejscu na wysokim poziomie. W 2018 roku system obsłużył 28 milionów aplikacji, co stanowi prawie trzykrotność liczby mieszkańców Azerbejdżanu. W celu dalszej cyfryzacji społeczeństwa zrealizowano projekt “Narodowy komputer”, który miał na celu wsparcie rodzin i instytucji, które nie mogły sobie pozwolić na zakup komputerów. W ramach programu wnioskodawcy mieli możliwość zakupu komputera po cenach niższych o 25-40% od cen rynkowych, a na pozostałą cenę komputera mogli otrzymać nieoprocentowaną pożyczkę. Program odniósł sukces i do 2015 roku dofinansowano zakup 25 000 komputerów¹⁵⁷.

Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych oprócz znaczących popraw, przyniósł także nowe problemy. Jednym z takich problemów stała się potrzeba odpowiednio wykwalifikowanej kadry. Mimo powstawania nowych kierunków na uczelniach oraz kształceniu się studentów azerbejdżańskich na zagranicznych uczelniach Azerbejdżanowi wciąż brakuje odpowiedniej kadry. Problemem jest rozwiązanie zaistniałej sytuacji, ponieważ Azerbejdżan cierpi na odpływ wykwalifikowanej kadry za granicę. W celu poprawy sytuacji na rodzimym rynku podjęto szereg działań mających na celu wykształcenie odpowiedniej kadry i utrzymaniu tej kadry w kraju przy jednoczesnym przyciągnięciu zagranicznych specjalistów. W Baku utworzono “Park Wysokich Technologii”, którego zadaniami są: “pobudzanie rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarce i zwiększanie konkurencyjności krajowego rynku technologicznego, rozwój technologii ICT w oparciu o nowoczesne osiągnięcia naukowe i technologiczne, tworzenie nowoczesnej infrastruktury do dalszego prowadzenia badań i rozwoju oraz wdrażania nowych technologii w kraju”¹⁵⁸. Wszystkie działania mają na celu dalszy rozwój społeczeństwa przy jednoczesnym rozwoju ekonomicznym państwa.

Streszczenie:

Artykuł ma na celu ukazanie gospodarki Azerbejdżanu po 2014 roku. Porusza aspekty gospodarcze na terenie tego państwa tj.: dostępność ropy naftowej na terenie lądowym i morskim Azerbejdżanu, PKB, rozwój technologiczno-informacyjny. Aspekty te omówione są na tle międzynarodowym – na tle światowego kryzysu gospodarczego i uwarunkowań międzynarodowych Azerbejdżanu.

Słowa klucz:

Azerbejdżan, gospodarka, Internet, ropa

Keywords:

Azerbaijan, economy, Internet, petroleum

„asan” oznacza „łatwy” i prost”. Nazwa ma nawiązywać do sposobu załatwiania spraw, który ma być: wydajny, przejrzysty, komfortowy, uprzejmy i innowacyjny.

¹⁵⁷ Za: <http://mincom.gov.az/en/view/pages/50/> (18.09.2019).

¹⁵⁸ Za: <http://mincom.gov.az/en/view/organization/2/> (26.09.2019).

Bibliografia:

1. Agazade R., *Kształtowanie społeczeństwa informacyjnego w Azerbejdżanie*, [w:] *Materiały III Konferencji Naukowej Azerbejdżan-Polska*, Warszawa 2014, s. 260.
2. Azerbaijan ICT Environment, Innovation Policies & international Cooperation EECA CLUSTER, s. 13 [w:] za: https://eecaict.eu/images/uploads/pdf/EECA_counires_reports_NEW/ICT-Env_Inno-policies_and_Inter-coop_report_AZERBAIJAN.pdf (23.09.2019).
3. Dubrawski J. M., *Azerbejdżan - kraj, który powinien stwarzać więcej możliwości dla swojego rozwoju*, 2017, tom 10.
4. International Ecoenergy Academy, *Azerbaijan national case study for promoting energy efficiency investment. An analysis of the Policy Reform Impact on Sustainable Energy Use in Buildings*, Baku, 2013, s. 4.
5. Pisz M., *Uwarunkowania i przejawy rozwoju ekonomicznego Azerbejdżanu w ostatnich dziesięciu latach*, [w:] *Materiały II konferencji Naukowej*, Warszawa, 2013.
6. Za: <http://mincom.gov.az/en/view/pages/50/> (18.09.2019).
7. Za: <https://gf24.pl/wydarzenia/swiat/item/311-wyzwania-azerbejdżanu> (26.09.2019).
8. Za: <https://pl.tradingeconomics.com/azerbaijan/gdp-growth-annual> (26.09.2019).
9. Za: <https://pl.tradingeconomics.com/azerbaijan/wages> (17.09.2019).
10. Za: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ropa-czarnym-labedziem-roku-2014-7228026.html> (23.09.2019).
11. Za: <https://www.pb.pl/rekordowy-wzrost-pkb-azerbejdżanu-376298> (25.09.2019).
12. Zasztowt K., *Aspekt energetyczny polityki zagranicznej Azerbejdżanu wobec państw regionu Kaukazu Południowego i Morza Kaspijskiego*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, Tom I-II, 2008, s. 266.